

“พิธีกรรมโหลมะมีวด” :

เข้าถึงความต้องการด้านจิตวิญญาณผู้ป่วยได้หรือไม่

“The ritual of Jolmamud”

: This ritual can access the patient’s spiritual needs or not

บทความวิชาการ

วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ

Journal of Nursing Science & Health

ปีที่ 36 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม) 2556

Volume 36 No.4 (October-December) 2013

ยุทธชัย ไชยสิทธิ์ พย.ม.* พชณี สมกำลัง พย.ม.** กนกวรรณ ไชยตันเทือก วท.บ.*

Yuttachai Chaiyasit M.N.S*Patchanee Somkumlung M.N.S.**Kanokwan Chaitontheug B.N.S.*

บทคัดย่อ

พิธีกรรมโหลมะมีวดในแถบชายแดนไทยเขมร เป็นพิธีกรรมที่สะท้อนความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วย ได้แก่ ความหมายของชีวิตและการเจ็บป่วย ความต้องการความรักและความสัมพันธ์ ความหวัง ความต้องการการให้อภัย อย่างไรก็ตามหากจะใช้พิธีกรรมนี้ในการบำบัดเยียวยาทางจิตวิญญาณ บุคลากรทางสุขภาพควรประเมินสถานะทางจิตวิญญาณให้ครอบคลุมตามความหมายของจิตวิญญาณ และต้องช่วยให้ผู้ป่วยค้นหาและทำความเข้าใจกับระบบคุณค่าและความเชื่อ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการสนองตอบความต้องการด้านจิตวิญญาณต่อไป

คำสำคัญ : โหลมะมีวด จิตวิญญาณ ความต้องการด้านจิตวิญญาณ

Abstract

The ritual of Jolmamud in Thai-Cambodia border region reflects the spiritual needs of patients, including the meaning of life and illness, love and connectedness, hope, and forgiveness. However, if health care professions use this ritual for spiritual healing, the spiritual assessment should cover the meaning of spirituality, and help patients to clarify the system of values and beliefs. These are the basis to encourage patient’s spiritual needs.

keywords : Jolmamud, spiritual, spiritual needs

บทนำ

ชายแดนไทยเขมรหรือดินแดนอีสานใต้เป็นพื้นที่หนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่โดดเด่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กล่าวคือ มีวิถีชีวิตที่สะท้อนความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณอย่างเห็นได้ชัด มีพิธีกรรมทางความเชื่อที่หลากหลาย จนกระทั่งถูกขนานนามว่าเป็น “ดินแดนแห่งมนตรา” ซึ่งดึงดูดผู้คนทั่วโลกให้เข้ามาเรียนรู้วัฒนธรรมและค้นหาความจริงจากความเชื่ออันเร้นลับที่แฝงอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนแถบนี้^{1,2} ความเชื่อเรื่องความ

ศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม (ritual) จึงเป็นมนต์เสน่ห์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชนในเขตชายแดนไทยเขมร หนึ่งในพิธีกรรมที่สำคัญที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย นั่นคือ “พิธีกรรมโหลมะมีวด” หรือรู้จักกันในชื่อภาษาไทยว่า “พิธีกรรมรำแม่มด” พิธีกรรมนี้เป็นวิถีชีวิตของผู้คนในเขตชายแดนไทยเขมร มีประวัติการสืบทอดยาวนานมากกว่าสองศตวรรษ^{1,2} เพราะใช้เป็นสื่อกลางระหว่างคนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าจะช่วยดลบันดาลให้เกิดความสุข ช่วยบำบัดรักษาสรรพทุกข์และโรคภัยได้ สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับมิติจิตวิญญาณแฝงอยู่ในพิธีกรรม

*อาจารย์วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครพนม มหาวิทยาลัยนครพนม

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครพนม มหาวิทยาลัยนครพนม

ดังกล่าว อย่างไรก็ตามจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า พิธีกรรมนี้เป็นตัวกำหนดและควบคุมสังคมให้ประพฤติตามจารีตประเพณี เป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันในเรื่องญาติ และเป็นเอกลักษณ์แก่ท้องถิ่นชุมชน^{1,2} ส่วนในมิติสุขภาพยังไม่มีการนำเสนอผลการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับมิติจิตวิญญาณไว้อย่างชัดเจน^{3,4} บทความวิชาการนี้จึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ “พิธีกรรมโงมมะมวด” ว่าสะท้อนความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ใช้บริการอย่างไร และพิธีกรรมดังกล่าวสามารถช่วยตอบสนองต่อความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ใช้บริการได้หรือไม่ ทั้งนี้เพื่อให้พยาบาลมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ใช้บริการต่างวัฒนธรรมและเข้าใจแนวทางการจัดเตรียมการเยียวยาทางจิตวิญญาณที่เหมาะสมต่อไป

ความเชื่อด้านจิตวิญญาณในบริบทสังคมวัฒนธรรมชายแดนไทยเขมร

จิตวิญญาณคำนี้พจนานุกรมไทยไม่ได้บัญญัติไว้ มีเฉพาะคำว่าจิต และคำว่าวิญญาณเท่านั้น สำหรับสังคมวัฒนธรรมชายแดนไทยเขมร เมื่อกล่าวถึงจิตวิญญาณ พอจะจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ จิต หรือ ปลิง เดิมทีเป็นเสมือนดวงแก้วสถิตอยู่ในกายมนุษย์ แต่จะเรียกว่าผีเมื่อมนุษย์คนนั้นเสียชีวิตแล้ว ความเชื่อนี้มาจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ที่กล่าวถึง การดำรงอยู่ของวิญญาณภายหลังความตายเพื่อไปยังชาติภพที่ต่างกัน และอีกลักษณะหนึ่งคือ วิญญาณ ที่หมายถึง อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากพระพรหม มีหน้าที่คุ้มครองรักษาชีวิตมนุษย์แต่ละคน เช่น จวมกรู ความเชื่อเรื่องจิตและวิญญาณนี้ได้ผสมเข้ากับวิถีชีวิตของชาวไทยเขมรอย่างแน่นแฟ้นตลอดช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตายดังนี้^{1,2}

การเกิด ชาวไทยเขมรมีความเชื่อว่าวิญญาณหรือ “ปลิง” มีความเป็นอนันตภาพ และไม่มีการแตกสลายหรือดับสูญ มีลักษณะคล้ายดวงแก้วโตเท่ากำมือ มีสิริ 7 สี จำนวนทั้งหมด 19 ดวง การปฏิสนธิหรือการเกิดของวิญญาณเป็นไปด้วยอำนาจของพระพรหม ทุกคนจะมีครูผู้ให้กำเนิดที่เรียกว่า “จวมกรู” ซึ่งมีหน้าที่ปกป้องรักษาบุคคลผู้นั้น

ความเจ็บป่วย ชาวไทยเขมรมีความเชื่อว่าความไม่สบายและอาการป่วยไข้เกิดจากการกระทำผิดต่อครูผู้กำเนิด ทำให้เทพเจ้าหรือพระพรหมไม่พึงพอใจและบันดาลให้เกิดสิ่งไม่ดีต่อเจ้าของชีวิตนั้น เช่น การเจ็บป่วย เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ เหม่อลอย เพ้อคลั่ง ชัก ตัน ทูรทุราย หากรุนแรงอาจทำให้ถึงแก่ความตายได้ ซึ่งต้องแก้ไขโดยพิธี “แต่งแก้”

การตายและชีวิตหลังความตาย ชาวไทยเขมรมีความเชื่อว่าคนประกอบด้วยธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ รวมตัวขึ้นเป็นกายเนื้อซึ่งเป็นสถิตของวิญญาณ การตายเกิดจากการเสื่อมสลายของธาตุทั้ง 4 วิญญาณจะมีการเกิดหรือปฏิสนธิใหม่อีกครั้งด้วยอำนาจแห่งพระพรหม เทพเจ้า หรืออำนาจของผู้เฒ่า ในการส่งวิญญาณไปเกิดในที่แห่งใหม่ ซึ่งจะได้รับการดูแลอยู่ตลอดเวลาหลังจากที่เสียชีวิตแล้ว แนวคิดนี้มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดการแพทย์แผนไทยที่กล่าวว่า ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ หากธาตุทั้ง 4 อยู่ในสภาวะสมดุลร่างกายก็จะเป็นปกติและไม่เจ็บป่วย⁵

ความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวไทยเขมรที่เชื่อว่า วิญญาณที่สถิตอยู่ในกายของคนนั้น แม้ร่างกายดับสูญแต่วิญญาณยังคงอยู่เป็นอนันตภาพ การเจ็บป่วยอันเกิดจากอำนาจผีส่งผลกระทบทำให้บุคคลอยู่ในสภาวะไม่สมดุล ดังนั้นชาวไทยเขมรจึงมีวิธีการบำรุงรักษา และวิญญาณของตนเองซึ่งสะท้อนผ่านความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ จวมกรู (ครูกำเนิด) เฮาปลิง (การเรียกขวัญ) การโบล (การเสี่ยงทาย) โงมมะมวด (รำแม่มด) และแซนโดนตา (ไหว้ผีบรรพบุรุษ) เป็นต้น สำหรับพิธีกรรมโงมมะมวดนั้น เป็นพิธีกรรมความเชื่อของชาวไทยเขมร นำมาใช้เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับวิญญาณหรืออำนาจผี เพื่อดูแลสุขภาพกายและวิญญาณของตน แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไปเนิ่นนานเท่าใด พิธีกรรมนี้ยังเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชาวไทยเขมร

พิธีกรรมโหลมะมีวด

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม

พิธีกรรมโหลมะมีวดเป็นพิธีกรรมที่ชาวไทยเขมรนำมาใช้ในการบำบัดเยียวยารักษาโรค^{1,2,6,7,8} ชาวบ้านมีความเชื่อว่า พิธีกรรมนี้สามารถแก้ไขปัญหต่าง ๆ ได้ สามารถแก้ไขเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี ทำให้ผู้ที่กำลังประสบปัญหาคลายความวิตกกังวลใจ หายจากความเจ็บป่วยที่เชื่อว่ามึสาเหตุจากอำนาจเหนือธรรมชาติได้ กล่าวคือ เมื่อคนในครอบครัวเจ็บป่วยชนิดที่ไม่สามารถค้นหาสาเหตุได้อย่างชัดเจน หรือเมื่อรักษาด้วยวิธีการแพทย์แผนปัจจุบันไม่ได้ผล คนในครอบครัวจะประกอบพิธีกรรมเสี่ยงทายหรือการโบล เพื่อค้นหาสาเหตุของอาการเจ็บป่วยหรือเหตุร้ายที่เกิดขึ้น โดยมีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นร่างทรงให้วิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาประทับร่าง และมีล่ำเป็นผู้อธิษฐานหรือสอบถามถึงสาเหตุของอาการเจ็บป่วยหรือเหตุร้าย ส่วนใหญ่หมักมึสาเหตุมาจาก การผิดผี ผิดครู พระภูมิเจ้าที่ เทวดา ไสยศาสตร์หรือวิญญาณร้ายเข้าสิงร่างกาย เป็นต้น หากผลการเสี่ยงทายบอกว่าจะต้องประกอบพิธีกรรมโหลมะมีวด ญาติพี่น้องจะประกอบพิธีกรรมตามวันและเวลาที่กำหนด โดยมีฤกษ์ที่เหมาะสมอยู่ในช่วงเดือนสามถึงเดือนห้า ทั้งนี้จะพยายามเสี่ยงวันข้างขึ้นหรือแรมสิบห้าค่ำ เพราะชาวไทยเขมรมีความเชื่อว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นฤกษ์ดีตามหลักการของพิธีกรรม

เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมจะมีเครื่องบวงสรวงที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อได้แก่ 1) บัตรพลีประจำตัว* 2) ก้านกล้วยจำนวน 2 ชุด ได้แก่ ชุดก้านกล้วย 3 ขา เสมือนเป็นตัวแทนดวงวิญญาณเพศชาย และชุดก้านกล้วย 4 ขา เป็นตัวแทนวิญญาณเพศหญิง 3) อาหารและเครื่องดื่มในการเซ่นไหว้ ได้แก่ หัวหมู 1 หัว ไก่ 1 ตัว น้ำ 2 ขวด สุรา บุหรี่ ข้าวเปลือก 4) เครื่องเคียเป** ได้แก่ ขนมห่มกล้วย ข้าวตอก ไข่ไก่ ขนมห่มกล้วย ใช้สำหรับการเซ่นผี 5) เสื้อผ้าอาภรณ์ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ สำหรับให้แม่มีวดแต่งกายตามประสงค์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 6) มิดดาบไม้ 1 เล่ม สำหรับขับไล่สิ่งชั่วร้าย และ 6) ดอกไม้

ธูปเทียน เงินทอง พานบายศรี หมากพลู ชุดชั้น 5 ชั้นเงิน ข้าวสาร 1 ชั้น เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ขั้นตอนแรกแม่มีวดจะทำพิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อบวงสรวงพระพรหมและนางนาคจะบรรเลงเพลงพื้นบ้านกันตรึม เสมือนเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมีเครื่องดนตรีหลายชนิด ได้แก่ โทน ตะโพน ซออู้ ปี่อ้อ ปี่ซลัย ฉิ่ง และกรับ เป็นต้น เนื้อหาและทำนองของบทเพลงในตอนต้นมีลักษณะคร่ำครวญ อ่อนหวานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาประทับร่างทรง บรรยายถึงความทุกข์ยากของขวัญและเรียกให้ขวัญกลับคืนมาสู่ร่างเดิม จากนั้นแม่มีวดจะรำ “กาบเป” หรือ การรำดาบ กวดแกว่งไปมาและฟันเป** เพื่อขับไล่วิญญาณหรือสิ่งไม่ดีออกจากร่างคนนั้น ต่อมาผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะจุดเทียนในชั้นตนเองพร้อมอัญเชิญเทพหรือครูกำเนิดเข้าประทับร่างตน ดนตรีจะถูกบรรเลงด้วยท่วงทำนองและจังหวะสนุกสนาน ร่างทรงและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะเลือกใส่เสื้อผ้าและร้ายรำตามจังหวะและท่วงทำนองของดนตรีที่ถูกบรรเลง แม่มีวดจะสอบถามสิ่งที่มาประทับทรงต้องการ เมื่อทราบก็จะบนบานและจัดหาสิ่งนั้นให้ตามความประสงค์ การร้ายรำนั้นจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนกว่าวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประทับร่างทรงพึงพอใจ ในตอนท้ายดนตรีจะถูกบรรเลงโดยผู้เล่นดนตรีด้วยทำนองที่เรียกว่า “ซาปดาน” แม่มีวดจะกีดเทียนที่จุดไว้เมื่อวิญญาณออกจากร่างทรงแล้วกลับคืนสู่ร่างเดิม นับว่าเป็นอันสิ้นสุดพิธีกรรม

* บัตรพลี คือ เครื่องไหว้ครูกำเนิดทำจากใบตาลลลุ 4 ใบ นกใบตาล 4 ตัว ห้อยรอบ ซึ่งเป็นตัวแทนคนนั้น กรวยดอกไม้ ไหมพรมมัดจวมมีลักษณะเหมือนจักรรูตบริเวณยอดเป็นของผู้หญิง ส่วนของผู้ชายจะมีลักษณะคล้ายหมวก

** เป คือ กระทงกาบกล้วยซึ่งใส่เครื่องเซ่นผี และเป็นอุปกรณ์รองรับสิ่งไม่ดีหรือโรคร้ายทั้งหลายจากร่างผู้ป่วย

ความต้องการด้านจิตวิญญาณที่สะท้อนผ่านพิธีกรรมโงละมะมีวด

พิธีกรรมโงละมะมีวดได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อและความต้องการด้านจิตวิญญาณที่แฝงลึกภายใต้เงื่อนไขวัฒนธรรมของชาวไทยเขมร สามารถวิเคราะห์ความต้องการด้านจิตวิญญาณที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมโงละมะมีวดตามแนวคิดความต้องการด้านจิตวิญญาณของทศนีย์ทองประทีป⁹ และ Highfield¹⁰ ได้ 4 ประการดังนี้

ความหมายของการเจ็บป่วยและชีวิต (meaning of illness and life) ชาวไทยเขมรมีความเชื่อว่าการเจ็บป่วยที่รักษาไม่หายหรือเหตุร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นสิ่งคุกคามต่อชีวิต ผู้ป่วยเกิดความหวาดกลัวต่อความตาย ด้วยเหตุนี้จิตวิญญาณจึงได้รับผลกระทบโดยตรง¹¹ ผู้ป่วยเกิดการสะท้อนคิดและเอาใจใส่ในการดูแลรักษาสุขภาพของตนเองมากขึ้น^{4,9} โดยการพึ่งพาพิธีกรรมโงละมะมีวดเพื่อค้นหาสาเหตุและแนวทางการแก้ไข คาดหวังว่าตนเองจะหายจากโรคร้ายไข้เจ็บและมีชีวิตยาวนานที่สุด สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่ากับชีวิตและความหมายของการมีชีวิตอยู่ของชาวไทยเขมร

ความรักและความสัมพันธ์ (love and connectedness) พิธีกรรมโงละมะมีวดได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อความศรัทธาของชาวไทยเขมรที่สัมพันธ์กับอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิพลของแม่มีวด ซึ่งทำหน้าที่เป็นทูตในการสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วยเหตุผลที่ชาวบ้านไม่สามารถติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้โดยตรง ความรักและความสัมพันธ์เป็นหนึ่งในความต้องการด้านจิตวิญญาณของบุคคล โดยความสัมพันธ์มีลักษณะที่บุคคลเป็นตัวกลางเชื่อมสัมพันธ์กับบุคคลอื่น สิ่งแวดล้อม และอำนาจเหนือธรรมชาติ^{10,12} นอกจากนี้ยังสะท้อนอิทธิพลของดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเปรียบเสมือนเครื่องมือในการสื่อสารของแม่มีวดเพื่อให้เข้าถึงซึ่งอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ทั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความรักความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชน โดยเมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้น คนในครอบครัวและ

ชุมชนจะช่วยกันประกอบพิธีกรรมเพื่อช่วยเหลือคนที่เจ็บป่วย อาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมนี้เปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนไทยเขมรอีกด้วย^{1,2}

ความหวัง (hope) การเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ด้วยวิธีการสมัยใหม่ ความเชื่อแบบดั้งเดิมของชาวไทยเขมรที่ต้องพึ่งการประกอบพิธีกรรมโงละมะมีวด เปรียบเสมือนความหวังสุดท้ายที่ทำให้ชาวไทยเขมรมีกำลังใจสู้ต่อ การประกอบพิธีกรรมช่วยให้ทราบสาเหตุของการเจ็บป่วยโดยการเสี่ยงทาย (การโบล) และทำให้ทราบวิธีการแก้ไขปัญหา ซึ่งถ้าหากชาวไทยเขมรได้ประกอบพิธีกรรมอย่างครบถ้วนตามความเชื่อแล้ว ทำให้ผู้ป่วยและครอบครัวเกิดความหวังว่าในอนาคตจะหายจากโรคร้ายไข้เจ็บที่เกิดขึ้น ความหวังเป็นหนึ่งในความต้องการด้านจิตวิญญาณของบุคคลหากได้รับการตอบสนองแล้วจะทำให้บุคคลมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตและเป็นพลังขับเคลื่อนให้ข้ามผ่านปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ^{4,9,10}

ความต้องการให้อภัยหรือการขอโทษ (forgiveness) เครื่องบวงสรวงเช่น ไห้ว เสียงดนตรีที่ไพเราะประกอบกับเสียงร้องอันหวานของ แม่มีวดและ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยภาษาเขมรท้องถิ่นอย่างซาบซึ้ง เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บอกถึงสิ่งที่ผู้ป่วยได้กระทำผิดหรือได้ล่วงเกินและบอกถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหา สิ่งนี้ได้สะท้อนถึงความเชื่อและความต้องการด้านจิตวิญญาณของชาวไทยเขมรอย่างเห็นได้ชัดในเรื่องความต้องการให้อภัยหรือการให้อภัยโทษจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทยเขมรมีความเชื่อว่าคอยปกป้องรักษาตนเองให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากเหตุร้ายต่าง ๆ เมื่อชาวไทยเขมรได้ประกอบพิธีกรรมตามความประสงค์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือเปรียบเสมือนได้รับการให้อภัยและช่วยให้ปลดปล่อยสิ่งที่ค้างคาใจของผู้ป่วย^{4,9,10} สิ่งนี้จะช่วยให้ความรู้สึกสบายใจที่ได้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและความประสงค์และคาดหวังว่าการประกอบพิธีกรรมนี้จะช่วยให้หายจากความเจ็บป่วยและผ่อนร่ายไห้กลายเป็นดี

บทวิพากษ์พิธีกรรมโกลมะมีวด

พิธีกรรมโกลมะมีวดที่กระทำเพื่อมุ่งหวังในการเยียวยาสุขภาพตามบริบทวัฒนธรรมชายแดนเขมรนี้ เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดจะพบภาพสะท้อนของความต้องการด้านจิตวิญญาณของมนุษย์แฝงอยู่ ซึ่งความต้องการด้านจิตวิญญาณมีความเป็นสากล กล่าวคือเป็นความต้องการที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา แม้จะมีความแตกต่างกันในด้านลัทธิ ความเชื่อ จะมีศาสนาหรือไม่มีศาสนาก็ตาม ทั้งนี้เพราะจิตวิญญาณเป็นพลังชีวิตของมนุษย์ทุกคนนั่นเอง สิ่งเหล่านี้สังเกตพบได้ในพฤติกรรมการแสดงออกของผู้ป่วยที่ร่วมพิธีกรรมนี้หลายประการ เช่น การพยายามที่จะมีความสัมพันธ์กับทูตแห่งการรักษาผ่านการเข้าทรงมะมีวด การทำนายนเพื่อตอบสนองความต้องการการมีความหวังในอนาคต การถวายเครื่องบูชา เสียงเพลงวิงวอนเพื่อขอการลบล้างความผิดบาปและการให้อภัย ขอพึ่งพาพลังอำนาจแห่งทูตการรักษาเพื่อการเยียวยาการเจ็บป่วย เป็นต้น ความต้องการด้านจิตวิญญาณ ตามที่ Carson¹³ และ Fisher¹⁴ กล่าวถึง ได้แก่ การต้องการที่พึ่งอันประเสริฐเป็นแหล่งแห่งความช่วยเหลือแบบไร้ขีดจำกัด (supreme refuge) ความรักแบบไม่มีเงื่อนไข (unconditional love) การอภัยและเป็นอิสระจากความบาป (forgiveness and freedom from sin) ความหวัง (hope) การต้องการความสัมพันธ์ที่ดีกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติหรือสิ่งที่เชื่อถือศรัทธา (transcendental) และ ความหมายและเป้าหมายในชีวิต (purpose and meaning of life) เป็นต้น Brusco (1996, อ้างใน เชิดชัย เลิศจิตเลขา, 2547)¹⁵ กล่าวว่า ความต้องการเป็นนิรันดร์ของชีวิตหน้า ความสุขในชีวิตหน้าที่สอดคล้องกับความเชื่อศาสนาที่นับถือจะช่วยให้คุณค่านั้นมีความสุขด้านจิตวิญญาณแม้อยู่ในระยะท้ายของชีวิต อย่างไรก็ตามมีข้อวิพากษ์เกี่ยวกับพิธีกรรมดังกล่าวเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการเยียวยาสุขภาพด้านจิตวิญญาณดังต่อไปนี้คือ

1. ในประเทศไทยซึ่งประกอบด้วยชนเผ่าชนน้อยใหญ่ และมีลัทธิความเชื่อมากมาย รวมทั้งมีพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับสภาวะทางจิตวิญญาณที่หลากหลาย หนึ่งใน

นั้นคือพิธีกรรมโกลมะมีวดนี้ แต่ประเด็นที่ต้องคำนึงถึงในฐานะผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพคือ พิธีกรรมเหล่านั้นตอบสนองความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วยมากน้อยเพียงใดและยังมีประเด็นใดบ้างที่ยังต้องการความช่วยเหลือ พิธีกรรมโกลมะมีวด ซึ่งแปลว่า การเข้าทรงแม่มีวด รับอิทธิพลจากความเชื่อแบบพราหมณ์ที่นับถือเทพเจ้าหลายองค์ ความเชื่อเรื่องพลังอำนาจมะมีวดเกี่ยวข้องกับการเยียวยารักษาเท่านั้น แต่ไม่นำให้ผู้ป่วยเข้าถึงการตอบสนองต่อความต้องการด้านจิตวิญญาณในด้านปรัชญาความเชื่อในความจริง ความหมายเป้าหมายแห่งชีวิต อันจะทำให้ผู้ป่วยพบกับความผาสุกทางจิตวิญญาณ ซึ่งผู้ป่วยที่เข้าพิธีนี้เป็นผู้ป่วยที่สิ้นหวังจากการรักษา ส่วนใหญ่มักมาถึงระยะท้ายของชีวิต การเตรียมให้ผู้ป่วยพบกับความผาสุกทางจิตวิญญาณในระยะท้ายเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น ซึ่งปรัชญาความจริงแท้ ความหมายและเป้าหมายในชีวิตของผู้ป่วยมีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการเยียวยาในขั้นตอนนี้ การให้ความหวังเรื่องการรักษาผ่านพิธีกรรมจึงเป็นความหวังในระยะสั้น ๆ ที่ตอบสนองความต้องการในด้านจิตใจ ไม่อาจกินความลึกถึงความหวังที่กล่าวไว้ในความต้องการด้านจิตวิญญาณซึ่งหมายถึง ความหวังในชีวิตหลังความตาย อันเกิดจากการได้รับการอภัยและสภาวะปราศจากความผิดบาป¹¹ เช่นเดียวกันกับพิธีเหยาในผู้ป่วยระยะท้ายของชาวผู้ไทย ที่เมื่อแม่เมืองหรือหมอเหยาประเมินอาการผู้ป่วยแล้วเห็นว่าจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่นาน แม่เมืองจะรีบทำพิธีเรียกขวัญหรือจิตวิญญาณให้มาสถิตภายในตัวตนของผู้ป่วย โดยมุ่งหวังให้ขวัญรับรู้ข่าวสารอันเป็นกายเนื้อจะถูกกลืนแล้วเป็นการเตรียมให้ผู้ป่วยเข้าสู่การเผชิญความตายอย่างมีสติ อย่างไรก็ตามกระบวนการเยียวยาทางจิตวิญญาณก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนเช่นกัน ดังนั้นพยาบาลหรือบุคคลที่ทำหน้าที่ด้านการดูแลด้านจิตวิญญาณจึงต้องทำความเข้าใจกับความเชื่อศรัทธา ค้นหาแหล่งที่ให้คุณค่าและความหมายกับผู้ป่วยในระดับที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วยได้ ซึ่งแน่นอนว่ามีความเป็นปัจเจก และแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม เช่นพุทธศาสนิกชนให้คุณค่ากับการ

ไม่ยึดติดกับตัวตน อิสระจากโลกียสุข คือความโลภ การไม่ให้ภัย ความลุ่มหลงในวัตถุสิ่งของ และการพัฒนาสภาวะจิตวิญญาณให้เข้าถึงสัจธรรมหรือความจริงแท้ ดังนั้นบทบาทสำคัญของพยาบาลคือการช่วยให้ผู้ใช้บริการทำความเข้าใจกับความหมายของการมีชีวิตและความหมายของความตาย ค้นหาความเชื่อเรื่องสวรรค์และสิ่งที่ไม่ให้ความมั่นใจในการข้ามผ่านกระแสกรรมและหลุดพ้นจากความรู้สึกผิดบาปสู่ภพภูมิที่ดี^{16,17} อันจะนำไปสู่ผู้ป่วยพบกับความผาสุกทางจิตวิญญาณ

2. แนวคิดจิตวิญญาณมาจากความเชื่อของตะวันตก และได้กล่าวถึงจิตวิญญาณว่าเป็นส่วนที่มนุษย์ใช้ในการปฏิสัมพันธ์กับพลังอำนาจสูงสุดหรือพระเจ้า (interconnectedness with God) ซึ่งหมายถึงพระเจ้าผู้สร้าง ผู้ประทานชีวิตและหนทางแห่งการรอดพ้นจากความผิดบาป กระทำคุณและให้อภัยแบบไม่มีเงื่อนไข สำหรับบริบทวัฒนธรรมเขมรที่รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ อาจมีความหมายใกล้เคียงกับพระพรหม ที่เล็งถึงพระเจ้าผู้สร้าง ส่วนมะมีวด หรือแม่มด (witch) นั้นเป็นหนึ่งในสิ่งที่ชาวเขมรเชื่อว่ามีอำนาจในการรักษา และยังมีเทพเจ้าอื่นๆ อีกราว 32 องค์ ดังนั้น พลังอำนาจสูงสุดในความหมายตามแนวคิดจิตวิญญาณจึงยังไม่อาจจะใช้มะมีวดและที่สำคัญไปกว่านั้น ร่างทรงเป็นผู้ติดต่อกับทูตแห่งการรักษา ดังนั้นจึงยังไม่ตรงตามแนวคิดการบำบัดหรือเยียวยาทางจิตวิญญาณ (spiritual healing) กล่าวคือการมีปฏิสัมพันธ์กับพลังอำนาจสูงสุดที่เชื่อถือศรัทธาจะต้องเกิดขึ้นกับตัวตนภายใน (inner self) ของคนคนนั้น โอลมะมีวดจึงเป็นเพียงพิธีกรรมที่กระทำตามความเชื่อเรื่องอำนาจผี (the rite) ที่มุ่งหวังว่าจะช่วยให้ผู้ป่วยพ้นหายจากโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้เกิดความสบายใจ เป็นตัวกำหนดและควบคุมสังคมให้ประพฤติตามจารีตประเพณีเป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันในเครือญาติ และเป็นเอกลักษณ์แก่อำนาจชุมชนมากกว่าการมุ่งบำบัดหรือเยียวยาทางจิตวิญญาณ

3. การแสวงหาการรักษาทุกวิถีทางภายหลังการสิ้นหวังจากแผนการรักษาสมัยใหม่ของผู้ป่วย ทำให้เห็นลักษณะของจิตวิญญาณมนุษย์อย่างหนึ่งว่า จิต

วิญญาณมนุษย์ถูกออกแบบมาให้คงอยู่นิรันดร์¹⁸ เป็นสภาวะอนันตภาพไม่แตกดับแม้ร่างกายจะเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ดังนั้นจึงหวาดกลัวต่อการสิ้นสุด (spiritual fear) แต่จะดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางรอด (spiritual survival) และพบกับความผาสุก (spiritual well-being) ในยามที่เปี่ยมด้วยความหวัง ดังนั้นแม้ร่างกายจะเสื่อมสลาย แต่หากจิตวิญญาณเปี่ยมด้วยพลังและความหวังในชีวิตหลังความตาย เชื้อมั่นในชีวิตนิรันดร์ ก็จะพบกับความผาสุกและบุคคลจะปิดตาลงด้วยความกล้าหาญในวินาทีสุดท้ายของชีวิต อย่างไรก็ตามวิธีการ พิธีกรรมและเรื่องราวทั้งสิ้นในวิถีชีวิตของมนุษย์ก็เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนความพยายามของมนุษย์ที่แสวงหาความมั่นใจในความรอด อันเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่ต้องการการได้รับการตอบสนองด้านจิตวิญญาณ จึงเป็นประโยชน์ในแง่การเป็นสื่อกลางที่จะเชื่อมโยงสู่ขั้นตอนหรือวิธีการการบำบัดที่เหมาะสมต่อไป อันจะทำให้บุคคลนั้นพบกับสันติสุขที่แท้จริงของชีวิต

สรุป

พิธีกรรมโอลมะมีวดนับว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญต่อวิถีชีวิตชาวไทยเขมรได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งได้ผสมผสานเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้ตั้งแต่เกิดจนตาย จากผลการวิเคราะห์พบว่าการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วย ได้แก่ ความหมายของชีวิตและการเจ็บป่วย ความต้องการความรักและความสัมพันธ์ ความหวัง ความต้องการการให้อภัย เป็นต้น อย่างไรก็ตามจะใช้พิธีกรรมนี้เรื่องการบำบัดหรือเยียวยาทางจิตวิญญาณ บุคลากรทางสุขภาพจะต้องประเมินสภาวะทางจิตวิญญาณให้ครอบคลุมตามความหมายของจิตวิญญาณ และช่วยผู้ป่วยค้นหาและทำความเข้าใจกับระบบคุณค่าและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวก่อน เพราะสิ่งนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของการกำหนดกิจกรรมที่นำมาซึ่งการตอบสนองต่อความต้องการด้านจิตวิญญาณหรือกระบวนการเยียวยาทางจิตวิญญาณต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. วิลาสินี ศรีนุเคราะห์. ปันโกล : กรณีศึกษาพิธีการไหว้ครูเพื่อสืบทอดพิธีกรรมอันเนื่องจากความเชื่อของชาวไทยเขมรสุนทร. สุนทร: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏสุนทร; 2543.
2. สารภี ขาวดี. การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรม “โกลมะมั่วด” : กรณีศึกษาชุมชนเขมร หมู่บ้านปรีอเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุนทร. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี; 2548.
3. บำเพ็ญจิต แสงชาติ. การรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยหมอผีฟ้า. วารสารภาษาและวัฒนธรรม 2537; 13(1): 23-32.
4. ทศนีย์ ทองประทีป. จิตวิญญาณ มิติหนึ่งของการพยาบาล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2552.
5. ราชบัณฑิตยสถาน และกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์; 2550.
6. ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. พิธีกรรมรำมะมั่วด (รำแม่มด) บ้านเหล็ก ตำบลพิมาย อำเภอปรางค์กู่. สืบค้นเมื่อ 5 สิงหาคม 2556, จาก <http://www.m-culture.in.th/album/124047>
7. กลุ่มกิจกรรมศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โครงการเรียนรู้ร่วมกัน สรรค์สร้างชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏสุนทร. ศิลปวัฒนธรรมตำบลเชื้อเพลิง. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.; ม.ป.ป.
8. สถาบันวิจัยภาษาและพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด กระทรวงวัฒนธรรม. ประเพณีชาวไทยเขมร จ. บุรีรัมย์. สืบค้นเมื่อ 5 สิงหาคม 2556จาก www.map-culture.org/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=4728&Itemid=56
9. ทศนีย์ ทองประทีป. พยาบาล: เพื่อนร่วมทุกข์ผู้ป่วยระยะสุดท้าย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วี.พริ้นท์; 2553.
10. Highfield MF. Spiritual health of oncology patients: nurse and patient perspectives. Cancer Nurs 1992; 15(1): 1-8.
11. พชนี สมกำลัง ยุทธชัย ไชยสิทธิ์, รัตนา นิลวัชรารัง, ชัชฎาภา สมศรี. การพยาบาลมิติจิตวิญญาณ : การเผชิญความตายอย่างผาสุกของผู้ป่วยระยะท้าย. วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ 2556; 36(2): 140-9.
12. Mauk KL, Schmidt NA. Spiritual care in nursing practice. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2004.
13. Carson VB. Spiritual Dimensions of Nursing Practice. Philadelphia: W.B. Saunders Company; 1989.
14. Fisher J. Nurses' and Carers' Spiritual wellbeing in the workplace. AJAN 2008; 25(4): 49-57.
15. เชิดชัย เลิศจิตเลขา. ความต้องการและการอภิบาลมิติจิตวิญญาณในผู้ป่วยใกล้ตาย. ใน ภักดร ช่วยคุณูปการ (บรรณาธิการ). รวบรวมองค์ความรู้การดูแลผู้ป่วยระยะท้าย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2547.
16. เรวัฒน์ เอกวุฒิวงศา บำเพ็ญจิต แสงชาติ. จิตวิญญาณของพระภิกษุอาพาธ. วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ 2555; 35(2): 100-110.
17. เรวัฒน์ เอกวุฒิวงศา บำเพ็ญจิต แสงชาติ. ประสบการณ์การปฏิบัติด้านจิตวิญญาณของพระภิกษุอาพาธ. วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ 2556; 36(3): 72-80.